

Ewa Białek

Zakład Języka Rosyjskiego
Instytut Filologii Słowiańskiej UMCS
e-mail: e.bialek@poczta.umcs.lublin.pl

Teksty paralelne – pary przekładowe – słownik przekładowy: uwagi o projekcie „Dyplomacja i polityka. Rosyjsko-polska sonda słownikowa”

SŁOWA KLUCZOWE: tekst, słownik, leksykografia, dyplomacja
KEYWORDS: text, dictionary, lexicography, diplomacy

**Parallel texts – translational pairs – translation dictionary: remarks
on the project “Diplomacy and Politics. Russian-Polish dictionary survey”**

ABSTRACT: The study focuses on three key issues: text as a source of translational pairs (source and target units), translational pair as a result of the work with text (establishing relations of equivalence between the units belonging to two languages and texts), a translation dictionary as an end product of work with text. The author shares her reflections on the methodology of the conducted research, briefly describes the idea of the project and kind of dictionary, enumerates its textual basis (among others, Russian and Polish texts from the official websites of the ministries of foreign affairs). She also reviews its merits and imperfections, such as difficulty in balancing the number of texts of the same genre or problems of retrieving collocations. One of the merits is, on the other hand, the opportunity to isolate the units typical for the diplomatic discourse. The article also pinpoints the necessity of conducting a test which would confirm the correlation of a potential head word with the domain.

Cel badań

W artykule zawarto uwagi o metodologii tworzenia słownika przekładowego¹. Badania ogniskują się wokół trzech tytułowych zagadnień. Po pierwsze, tekst jako źródło dwujęzycznego materiału leksykograficznego, po drugie para przekładowa, czyli odpowiedniki, ekwiwalenty w dwóch językach (rosyjski transland i polski translat)², które wydobywa się z rosyjskich

¹ Pojęcia słownika dwujęzycznego i słownika przekładowego dziś coraz częściej bywają rozgraniczane, zob. Бялэк 2017.

² Wprowadzone przez Andrzeja Bogusławskiego pojęcia translandu i translatu stały się podstawą współczesnej rosyjsko-polskiej/polsko-rosyjskiej leksykografii przekładowej. Translat

i polskich tekstów, a następnie zestawia w pary, oraz, po trzecie, dwujęzyczny słownik przekładowy jako końcowy produkt pracy z tekstem. Ta triada jest skrótem pokazującym drogę dochodzenia od translandu do translatu na podstawie tekstów funkcjonujących w dwóch przestrzeniach językowo-kulturowych³.

Idea projektu

Przybliżany projekt leksykograficzny nosi (robocze) miano „Dyplomacja i polityka. Rosyjsko-polska sonda słownikowa”. Pokrótce o jego podstawie, czyli o słowniku (projekt w zaawansowanym stadium). Jego przeznaczeniem jest zaspokojenie rozbudowanych potrzeb odbiorcy poprzez dostarczanie rosyjsko-polskich odpowiedników, wspierających rozumienie, tworzenie i tłumaczenie tekstów z dziedziny dyplomacji i polityki zagranicznej⁴. Zebrany materiał w postaci ustalanych w trakcie badań częściowych par przekładowych, opisywany dodatkowo w pracach teoretycznych i teoretyczno-empirycznych (a więc obudowany tzw. leksykografią teoretyczną, a konkretnie projektującą, zob. Miodunka 1989, s. 219) powinien też pomóc: a) w poznaniu dyskursu dyplomatycznego (uściślając, jego części uchwyconej w tekstach i sondzie) w ujęciu komparatystycznym (aspekt lingwistyczny); b) we wskazaniu niezagospodarowanych stref rosyjsko-polskiej leksykografii w obrębie tej tematyki, a może pośrednio i leksykografii jednojęzycznej (aspekt leksykograficzny); c) w pokazaniu mechanizmu i osobliwości przekładu słownictwa i większych zespołów wyrazowych z danej dziedziny (aspekt przekładoznawczy). Tym samym projekt staje się niejako trójwymiarowy, integrując przenikające się dyscypliny. Sfinalizowanie prac i praktyczne użytkowanie pozwoli odpowiedzieć na pytanie, w jakim stopniu zrealizowano założenia zarówno z punktu widzenia autora, jak i odbiorcy. Grupa odbiorców przyszłego słownika nie jest jednorodna. To studenci kierunków neofilologicznych i politologicznych, chcący nauczyć się takiego słownictwa, tłumacze, przekładający teksty i poszukujący ekwiwalentów

– jednostka przekładowa języka docelowego (języka przekładu), pozostająca w relacji ekwiwalencji z translandem, czyli jednostką przekładową języka źródłowego (języka oryginału) (Bogusławski 1997, s. 11–12). W tych badaniach w zakres pojęć translandu i translatu wchodzi relacje w systemie języka i w tekście jednostek (odcinków) różnej wielkości (o rozumieniu translandu i translatu zob. też: Lewicki 2017, s. 338).

³ Niniejsza praca rozwija i uszczegóławia tezy zawarte w artykule: Białek 2015, s. 137–149.

⁴ Dyplomacja i polityka zagraniczna to pojęcia komplementarne, współwystępują w opisach definicyjnych (zob. Sutor 2010, s. 97–99, Громыко, Земсков, Хвостов 1971, s. 479), wprowadzono je do tytułu projektu (w przypadku drugiego użyto hiperonimu *polityka*).

(na przykład stosowanych w komunikatach dla mediów czy notach utrzymanych w sztywnych ramach gatunkowych, wystąpieniach szefów MSZ, depeszach), dziennikarze oraz dyplomaci. Oczekiwanie zaprojektowanych odbiorców co do słownika będą podobne, chociaż każdy z nich dysponować będzie inną wiedzą o obu językach i sferze dyplomacji, choćby z racji statusu (zawodu, wykształcenia, wieku) i narodowości (rodowity użytkownik jednego z języków, osoba bilingwalna). Odbiorca, którego nazwę odbiorcą „rozszerzonym”, nie powinien być tu wadą, podobnie jak i wieloaspektowe oczekiwania co do roli słownika, którego dominującą funkcją, zaznaczymy, będzie wsparcie w tłumaczeniu. Zwyczajowa wielozadaniowa misja słowników dwujęzycznych wynika z ich natury jako pośredników w komunikacji międzykulturowej (zob. Linde-Usiekniewicz 2011, s. 109), w oczywisty sposób wywiera też wpływ na ich makro- i mikrostrukturę, co uwidacznia się zwłaszcza w słownikach typowo przekładowych⁵. Władysław Miodunka pisze o uniwersalnej, dydaktycznej roli słowników ogółem, niezależnie od ich typu – to „narzędzie kształcenia ustawicznego (permanentnego)” (Miodunka 1989, s. 221).

Z punktu widzenia rozmiarów uchwyconej materii językowej byłyby to raczej słownik bliższy intensywnemu (o słowniku intensywnym zob. tamże, s. 252), skupiający się na fragmencie leksykonu dyplomatycznego, w każdym razie nie pretendowałby on do miana *wielkiego, pełnego, kompleksowego* (także i z racji swojego sondażowego charakteru, nowatorstwa). Z punktu widzenia zawartości, słownik jest pomyślany jako specjalistyczny, bo odnoszący się do określonej dziedziny działalności zawodowej, co nie wyklucza bogato reprezentowanej w nim leksyki ogólnej, abstrakcyjnej i z pogranicza pokrewnych dziedzin. Historię leksykografii w obrębie języka rosyjskiego i polskiego przed laty naszkicowała Iryda Grek-Pabisowa (1997, s. 61–73), później kompleksowe wykazy słowników z językiem rosyjskim opracowała Katarzyna Wojan (2006, 2013). Choć słowniki terminologiczne (m.in. *Słownik polsko-rosyjski administracyjno-sądowo-techniczny* Floryana Czepielińskiego, zob. Grek-Pabisowa 1997, s. 64) powstawały już w XIX wieku, to do chwili obecnej słownika dyplomatycznego na materiale tych języków nie wydano, a przynajmniej nie do końca pierwszej dekady XXI wieku⁶. Na marginesie, jako słownik z lewą stroną w języku rosyjskim

⁵ Słownik przekładowy dostarcza tłumaczom gotowych rozwiązań, jego podstawowa funkcja determinuje „zasady i techniki doboru translatów” (zob. Lewicki 2011, s. 159).

⁶ Zob. wykaz słowników polsko-rosyjskich i rosyjsko-polskich z lat 2005–2011 w pracy: Wojan 2013, s. 135–153. Wśród wielu słowników terminologicznych, które powstały w latach 1795–2005, również nie ma słownika bezpośrednio odwołującego się do dyplomacji i polityki zagranicznej (zob. Wojan 2006, s. 62–120). Z projektem sondy pod względem tematyki

(translacyjny) ma szansę na zaistnienie nie tylko w kręgach użytkowników polskich, ale też rosyjskich⁷. Tyle o założeniach.

W kwestii podstaw metodologii badawczej

Podstawę teoretyczną i metodologiczną stanowi potężny dorobek naukowy sławistycznego środowiska językoznawców, teoretyków przekładu, leksykografów – nestorów nurtu leksykografii przekładowej (rosyjsko-polskiej, polsko-rosyjskiej) i krytyki leksykograficznej Andrzeja Bogusławskiego i Jana Wawrzyńczyka, a także Romana Lewickiego, Wojciecha Chlebdy, Haliny Bartwickiej, Jurija Lukszyna, Wandy Zmarzer oraz innych badaczy skoncentrowanych na praktycznej i teoretycznej leksykografii dwujęzycznej. W trakcie badań czerpię też z doświadczeń leksykografów specjalizujących się w słownictwie jednojęzycznym, zarówno polskim, jak i ogólnoeuropejskim, wschodnim oraz zachodnim.

Tekst jako podstawa słownika przekładowego Baza materiałowa – rys ogólny

Baza materiałowa projektu, którą umownie nazywam korpusem⁸, jest dwujęzyczna. Tworzą ją zróżnicowane gatunkowo teksty w języku rosyjskim i polskim. Pod względem zawartości zbiory dzielę na **korpus tekstów paralelnych** (K1) i **korpus dwutekstów** (K2), a więc zbiór oryginałów wraz z przekładami⁹. Do zbioru K2 należą też teksty, w których wersja rosyjskojęzyczna może być jedną z kilku oficjalnych wersji językowych dokumentu, wersja polskojęzyczna nie musi być przekładem z języka rosyjskiego (teksty te traktowane są jednak jako dwuteksty)¹⁰.

koresponduje objaśniająco-przekładowy *Rosyjsko-polski słownik terminologii politycznej* (Wasiluk, Zmarzer 2011).

⁷ Niedosyt słowników o profilu dyplomatycznym odczuwany jest i na rosyjskim rynku wydawniczym (zob. Беляков 2012, s. 83–92).

⁸ Zbiór tekstów, niebędący zautomatyzowanym, nie spełnia warunków definicyjnych korpusu w najnowszym, specjalistycznym rozumieniu tego słowa, jednakże tradycyjnie korpusem nazywa się zbiór tekstów służący celom naukowym (zob. Hajnicz 2011, s. 4).

⁹ Tę ogólną klasyfikację zamieszczono również we wcześniejszym artykule: Białek 2015, s. 140. Kolejność korpusów wynika z liczebności obu zbiorów.

¹⁰ Takie dokumenty jak Konwencja wiedeńska o stosunkach dyplomatycznych z 1961 r. (weszła w życie w 1964 r.) czy Konwencja wiedeńska o stosunkach konsularnych z 1963 r. (1967 r.) sporządzono w kilku oficjalnych językach, por. „Oryginał niniejszej konwencji,

Dla porównania słownictwa i zachowań językowych dodatkowo korzysta się z oryginalnych stron anglojęzycznych (czasem z równoległą wersją rosyjskojęzyczną) najważniejszych organizacji europejskich i światowych (UE, ONZ, NATO), niekiedy także wielojęzycznych wersji oficjalnych portali rządowych Rosji i Polski (informacje dostępne w języku angielskim – oba MSZ i strony prezydentów, dodatkowo w języku niemieckim, francuskim, hiszpańskim, chińskim – MSZ Rosji). Odwoływanie się do tych materiałów (choć nie jest obligatoryjne i dotyczy tylko wybranych jednostek) okazuje się przydatne w ocenie procesów internacjonalizacji terminologii i ustalaniu prototypów dla poszczególnych rosyjsko-polskich par przekładowych.

W zbiorze tekstów paralelnych, które są najpoważniejszym pod względem ilościowo-jakościowym źródłem translandów i translatów, dominują teksty z oficjalnych rosyjskich i polskich stron rządowych (strony ministerstw spraw zagranicznych, prezydentów, ambasad)¹¹. Są to teksty o zbliżonej tematyce i funkcji, traktujące niekiedy o tych samych wydarzeniach, ale niepozostające w relacji oryginału i przekładu i tym samym niedostarczające gotowych par przekładowych¹², a jedynie jednego ich komponentu, translandu albo translatu. Każdy z nich jako nośnik sensu trzeba zidentyfikować, zestawiać z ekwiwalentną jednostką drugiego języka (równoznaczną,

której teksty angielski, chiński, francuski, hiszpański i rosyjski są jednakowo autentyczne, [...]”, Art. 79. (Dz.U. z 1982 r., nr 13, poz. 98).

¹¹ Na pierwszym miejscu rankingu źródeł tekstów paralelnych lokują się oficjalne strony rosyjskiego i polskiego MSZ, następnie oficjalne strony głów obu państw oraz strony rosyjskich i polskich przedstawicielstw dyplomatycznych za granicą (z dominacją stron ambasad RP jako istotnych źródeł translatów). W zależności od potrzeb eksplorowane są również czasopisma, głównie reprezentująca dyskurs rządowy „Rossijskaja Gazeta” (porównanie frekwencji jednostek rosyjskich, wyodrębnienie kolokacji, ewentualne uzupełnienie materiału), a także wybrane źródła medialne – Polskie Radio, PAP i in. (weryfikacja translatów). Pomocne są także narodowe korpusy językowe (analiza frekwencji i łączliwości). Profesjonalne korpusy równoległe (z dwutekstami) mogą posłużyć jako źródło wiedzy o sposobie tłumaczenia pod warunkiem, że określona jednostka wystąpiła w tekście spełniającym kryteria gatunkowe i tematyczne sondy. Nie traktuje się ich jednak jako źródło par przekładowych, ale jako potencjalne punkty odniesienia przy analizie ustalonej pary przekładowej. Wyrazami hasłowymi są jednostki odnotowane wyłącznie w literaturze przedmiotu, na stronie MSZ, prezydenta Rosji (źródła wyjściowe, obligatoryjne, por. dalej).

¹² To rozumienie dominujące w przekładoznawstwie (zob. Delisle, J. i in. 2004, s. 97). Obok tekstów paralelnych w praktyce tłumaczeniowej wyodrębnia się teksty porównywalne: „Są to teksty na ten sam temat, które nie należą jednak do tego samego typu tekstu. Różnica między tekstami paralelnymi a porównywalnymi może być niewielka i dotyczyć niektórych tylko cech” (Krzysztoforska-Weisswasser 1995). Dla potrzeb badań operuję pojęciem tekstu paralelnego jako pojęciem nadrzędnym wobec tekstu porównywalnego. Teksty paralelne jako źródło licznie przeważają, dlatego też i w tytule artykułu pojawia się ten rodzaj tekstu właśnie.